

РОЛЬ КОНТЕКСТУ ПРИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЕНАНТІОСЕМІЇ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (46)

УДК 811.133.1'37

DOI:10.24144/2663-6840/2021.2(46).156–163

Ніколаєску Е. Роль контексту при інтерпретації французької енантіосемії; кількість бібліографічних джерел – 26; мова українська.

Анотація. У сучасній лінгвістиці простежується значний інтерес до дослідження контекстуальної художньої семантики, оскільки художній текст має велике смислове навантаження, наділений складною системою конотативних значень, містить додатковий імпліцитний зміст. Здатність лексичної системи французької мови збагачуватися шляхом розширення значення похідного слова, а також відсутність наукових праць, присвячених дослідженню художньої контекстуальної енантіосемії, ставить перед нами *завдання* її розгляду.

Мета роботи – визначити роль контексту при інтерпретації французької контекстуальної енантіосемії. Джерельною базою дослідження слугували франкомовні художні твори ХХ – початку ХХІ століть.

З'ясовано, що контекст відіграє основну роль при інтерпретації енантіосемії. Незнання контексту спричинює труднощі при розумінні окремих слів, словосполучень, фразеологізмів, речень, оскільки значення слова створює контекст, і контекст створює значення. Контекст дає можливість слову виявити свої приховані потенційні можливості, має виборчу й уточнюючу роль.

Ми розглядаємо енантіосемію не як недолік мови, а як один із факторів, що детермінує її розвиток, зокрема контекстуальні природи смислу. Енантіосемія як одне з джерел поляризації значення є, з одного боку, вираженням мовної економії, а з іншого, – наповнює мовні одиниці новим, часом незвичайним і несподіваним, лексичним і граматичним змістом, передаючи діаметрально протилежні внутрішньослівні номінативні значення або емоційно-оцінні конотації.

Встановлено, що у художніх творах французької мови явище енантіосемії не є дуже поширеним й мовлення персонажів не багате на загальномовні та контекстуальні енантіолексеми, однак, вони є яскравою ознакою мовостилі французьких письменників.

У франкомовних художніх творах ХХ – початку ХХІ століть контекстуальна енантіосемія частіше зустрічається в мікроконтексті, макроконтексті, вербальному та невербальному контекстах та їх підвидах; контекст не завжди уточнює значення слова, іноді в контексті твору виникає гра слів, яка розширює значення слова, внаслідок чого висловлення отримує гумористичний, іронічний ефект; у художніх творах французької мови зустрічається номінативна й емоційно-оцінна експресивна енантіосемія; основними шляхами творення енантіосемії є: конверсія, конотація, слова загального значення; відповідно, основними видами контекстуальної енантіосемії є: конверсиви, конотативи, асоціативи. Енантіосемічна лексика, у досліджених художніх текстах, найчастіше представлена дієсловами, іменниками, прикметниками, прислівниками і вигуками.

Ключові слова: контекст, вербальний контекст, невербальний контекст, енантіосемія, енантіолексема, контекстуальна енантіолексема, лексичне значення, мова, мовлення.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці простежується значний інтерес до дослідження контекстуальної художньої семантики, оскільки художній текст має велике смислове навантаження, наділений складною системою конотативних значень, містить додатковий імпліцитний зміст. Здатність лексичної системи французької мови збагачуватися шляхом розширення значення похідного слова, а також відсутність наукових праць, присвячених дослідженню художньої контекстуальної енантіосемії, ставить перед нами *завдання* її розгляду.

Аналіз досліджень. Взаємозв'язок лексичного значення слова та контексту є актуальною проблемою для лінгвістів. Ця проблема розглядається у сфері лексикології, семантики, лексикографії, стилістики, прагматики. Вказане питання висвітлювалося в працях багатьох науковців, зокрема Ж. Вандрієса, У. Вайнрейха, Л. Вітгенштейна, В. Виноградова, Р. Карстона, М. Кочергана, О. Мельничука, О. Потебні, Л. Ельмслева, однак, незважаючи на це, термін *контекст* і досі залишається одним із невідзначених і неоднозначних.

Зазначимо, що попри розмаїття наукових досліджень енантіосемії доводиться констатувати відсутність спеціальних студій, присвячених дослідженню контекстуальних енантіолексем у французькій мові, що і є **актуальністю** пропонованого дослідження.

Мета роботи – визначити роль контексту під час інтерпретації французької контекстуальної енантіосемії.

Об'єктом дослідження є контекст у художніх творах французької мови ХХ–початку ХХІ століть, предметом – роль контексту при інтерпретації французької енантіосемії. Джерелом фактичного матеріалу дослідження слугували франкомовні художні твори ХХ–початку ХХІ століть. У дослідженні застосовано системний підхід із використанням **методів** аналізу та узагальнення, семантичного, контекстуального, інтерпретаційного, етимологічного методів, що дозволило всебічно розкрити поставлену проблему дихотомічної єдності контексту й енантіосемії. Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що з'ясовано роль контексту при інтерпретації французької енантіосемії. Теоретична цінність до-

слідження полягає в узагальненні дефініції контексту та уточненні його класифікаційних параметрів. Практична цінність статті – застосування отриманих результатів в освітній практиці для викладання курсів із лексикології, теорії та практики перекладу тощо.

Виклад основного матеріалу. В мовознавчих дослідженнях термін *контекст* (лат. *contextus* – поєднання, зв'язок) має різні дефініції. Так, Академічний тлумачний словник української мови дає таке визначення: «контекст – закінчений за змістом уривок тексту, що дає змогу встановити значення слова або речення, які входять до його складу» [СУМ 1973, Т. 4, с. 268]. У Лінгвістичному енциклопедичному словнику *контекст* розглядається як «фрагмент тексту, що включає обрану для аналізу одиницю, необхідний і достатній для визначення значення цієї одиниці, що є несуперечливим відносно спільного змісту вказаного тексту» [ЛЭС 2002, с. 238]. Г. Колшанський дає таке тлумачення *контексту*: «сукупність умов, які визначають конкретне однозначне виявлення якогось мовного явища (лексичного, граматичного)» [Колшанский 1978, с. 32]. Тобто у всіх цих визначеннях акцентується його функція допомогти встановити значення використаної мовної одиниці, не лише лексичної. Крім того, підкреслюється його роль не тільки необхідного, але й достатнього елемента для інтерпретації, наприклад: 1) *Un gendarme qui parle d'imprudence, de vitesse excessive, du brouillard annoncé la veille et de certains corps qui n'ont pas encore pu être identifiés* [Gavalda 2001, p. 38]; 2) *Il éprouvait un certain sentiment, mais aucune attirance, c'était son problème depuis des années, les adultes lui faisaient peur physiquement* [Rigottier-Gois 2016, p. 113]. Прикметник *certain* означає 'достовірний, визначений' та 'якийсь, невизначений'. Тут контекст уточнює вживання значення 'якийсь, невизначений'.

На думку М. Кочергана, «контекст – це умови вживання слова», при цьому під умовами розуміється не лише мовне, а й позамовне оточення (мовленнєва ситуація, культурно-історичні, суспільні, світоглядні фактори, тобто акцентується роль умов інтерпретації існуючого словесного контексту) [Українська мова: енциклопедія 2004, с. 270]. Французький лінгвіст Ж. Вандрієс також наголошував на тому, що: «В усіх випадках значення слова визначається контекстом. Слово ми ставимо в оточення, що виявляє його значення кожного разу і в даний момент. Ніщо інше, а саме контекст, всупереч різноманітності значень даного слова, надає йому його "особливого" значення; ніщо інше, а саме контекст, очищає слово від його колишніх значень, нагромаджених пам'яттю, і створює йому його "актуальне" значення» [Вандриес 1937]. Таким чином, він акцентує увагу на можливості виникнення певного контекстуального значення, не зафіксованого словником, тобто мовою (отже, підкреслюється дихотомія, смисл (у контексті) – значення (у мові)), і це значення-смисл може зумовлюватися екстралінгвістичною ситуацією також, наприклад: *Ce soir c'est LA fête de l'été. Le comte et la comtesse de La Rochepoucaut reçoivent pour leur cadette Eléonore.*

Tout le gratin en sera [Gavalda 2001, p. 46]. Лексема *le gratin* має значення 'траген, запіканка' та розм. 'вершки суспільства, еліта'. Тут вжито друге значення.

Н. Амосова трактує контекст як «сполучення семантично реалізованого слова (тобто щодо реалізації значення якого виділяється контекст) із вказаним мінімумом (тобто елементом мовного ланцюга, що несе потрібну семантичну вказівку)» [Амосова 1963, с. 28]. Таким чином, існують мовні одиниці, для інтерпретації яких достатньо мінімального вербального мікроконтексту, який французькі дослідники називають *контекстом*, і одиниці, для інтерпретації яких потрібен широкий макроконтекст, іноді навіть цілий текст. Тому прийнято зараз розмежовувати мікроконтекст і макроконтекст, лівий і правий контекст, лінгвістичний (вербальний) та екстралінгвістичний (невербальний), експліцитний та імпліцитний тощо. Розглянемо декілька прикладів мікроконтексту.

1) *Emilie! Viens dire bonjour. Tu reconnais bien Raymonde, Madame Bourrit? – Bonjour Emilie. Oh, comme tu as grandi! Je ne t'aurais jamais reconnue. Tu es vraiment magnifique! Tu te souviens de moi? – Bonjour Madame Bourrit. À vrai dire, je ne vois pas très bien... Emilie saluait avec un grand sourire à cette petite dame aux joues rebondies et rosées sous son fichu en soie beige* [Rigottier-Gois 2016, p. 23]. Лексема *bonjour* та словосполучення *dire bonjour* означають 'привітатися' та 'попрощатися'. Тут, за допомогою мікроконтексту, читачам зрозуміло, що використано значення 'привітатися'.

2) *Le bateau arrêté, s'il faisait frais, on s'enfermait dans le salon, et, après avoir allumé un feu doux, pour chasser l'humidité ou le brouillard, qui étaient mauvais pour le malade, on apportait les lampes* [Malot 1933, p. 178]. Дієслово *chasser* має значення 'ловити, гнатися за...' й 'звільнитися, відганяти'. В даному прикладі, мікроконтексту достатньо для правильної інтерпретації речення – 'позбутися від вогкості'.

3) *Héré, c'est toi louloute? Tu ne pouvais pas m'appeler au lieu de rentrer comme une voleuse. – Maman, je suis en haut. J'ai appelé et même klaxonné, mais personne ne répond... Comme d'habitude* [Rigottier-Gois 2016, p. 17]. Лексема *louloute* означає: 'шпіц (порода собак)' і розм. 'сонечко, котик (ласкаве звернення)'. Мікроконтекст підтверджує значення 'сонечко, котик'.

Більшість вітчизняних та зарубіжних вчених стверджують, що слово може бути багатозначним саме поза контекстом. Р. Будагов зазначає, що слово багатозначне і поза контекстом, а «контекст, оточення, в яке потрапляє слово, надає йому точне значення. Яким би багатозначним не було слово, в тексті, в діалозі воно отримує певне значення. Контекст усуває полісемію слова» [Будагов 1947, с. 7–8], наприклад: лексема *la maîtresse* має значення: 1) 'хазяйка': *Autrui, pièce maîtresse de mon univers* [Le petit Robert 1 1985, p. 1134]; 2) 'вчителька': *J'ai été heureux une seule année à l'école, c'était en grande section de maternelle avec une maîtresse qui s'appelait Marie* [Gavalda 2002, p. 13]; 3) 'коханка': *Parce qu'il ne fallait pas le rater l'avion, il y avait la*

maîtresse dedans! Vous savez, la maîtresse, cette jeune femme impatiente qui vous agace un peu les nerfs. Pas le temps pour une scène de ménage, vous pensez... [Gavalda 2003, p. 54].

Отже, мова творить, формує думку. У художніх творах мовознавці розглядають слово як реалізовану в контексті лексичну одиницю, тобто в одному значенні. Однак для деяких багатозначних слів неоднозначність у більшості контекстів не зникає. Так у контексті твору виникає гра слів, (стилістичний прийом, який будується на використанні омонімії (включно з омоформами, омофонами, омографами), паронімії, полісемії (зокрема, переносне значення слова), синонімії, антонімії, спільнокоренових лексем, малапропізмів, слів або словосполучень із протилежними значеннями), що є характерною властивістю французької літератури, тож, контекст не уточнює, а розширює значення слова, так виникає гумористичний, іронічний ефект і можна стверджувати, що це одна з функцій енантіосемії, і, як зазначав Г. Гегель, енантіосемію використовують у творах для того, щоб доставляти радість мисленню.

Розрізняють такі види вербального контексту:

1) лексичний контекст – лексичні значення мовних одиниць, тематичний характер лексем;

2) морфологічний контекст – це сукупність актуальних морфем і форм;

3) синтаксичний контекст – це фіксовані синтаксичні конструкції, синтаксичні позиції і функції, які ставлять у певні синтаксичні рамки аналізовану одиницю;

4) стилістичний контекст – це сукупність конотативних і неконотативних значень усіх інших мовних одиниць, у якій найчастіше реалізується стилістичне значення заданої мовної одиниці [Мацько та ін. 2003, с. 180–184].

Типологію вербального контексту, за роллю, яку він відіграє, доповнила І. Торсуєва. Дослідниця виокремлює:

1. Визначальний контекст – знімає багатозначність мовної одиниці, окреслює тільки одне з її значень, що є актуальним для окремого тексту.

2. Підтримуючий контекст – забезпечує повторюваність значення певної мовної одиниці.

3. Породжуючий контекст – сприяє створенню нового значення мовної одиниці, відмінного від загальновідомого.

4. Компенсуючий контекст – доповнює значення мовної одиниці, що допомагає адресатові її адекватно інтерпретувати.

5. Інтенсифікуючий контекст – забезпечує наростання смислового навантаження в процесі розгортання тексту, сприяє актуалізації різних значень окремих мовних одиниць, що збагачує твір [ЛЭС 2002, с. 238–239].

Для невербального контексту характерні висловлення, які залежать від конкретного оточення і часом набувають у різних ситуаціях протилежного значення. Виокремлюють такі типи невербальних (ситуативних) контекстів:

1. Одиначний ситуативний контекст (висловлене має сенс тільки в даній ситуації).

2. Типовий ситуативний контекст (висловлення сприймається правильно тільки в певних ситуаціях, зрозумілих частині мовців (за фахом, уподобанням)).

3. Соціально-історичний контекст (події, факти, дати з огляду на філософсько-світоглядні та історико-національні пріоритети мовців) [Мацько та ін. 2003, с. 180–184].

Н. Амосова розрізняє лексичний, синтаксичний, морфолого-синтаксичний, конструктивний та змішаний контексти. На відміну від багатьох інших науковців, дослідниця розглядає контекст не лише як оточення слова, а як єдність реалізованої лексичної одиниці та контекстуального індикатора, тобто враховує їхню взаємодію [Амосова 1962].

Т. ван Дейк виокремлює й комунікативний контекст мовця та слухача [Дейк ван 1989, с. 70]. На думку Г. Колшанського, комунікативному контексту підпорядковані інші контекстні типи: лінгвістичний, паралінгвістичний, ситуаційний, культурний, психологічний [Колшанський 1980, с. 29].

В. Миркін розробив шість типів бінарних опозицій контекстних різновидів як протиставлень: вербальний – ситуативний контексти; фізичний – психологічний контексти; контекст культури – психологічний контекст; лінгвістичний – паралінгвістичний контексти; лінійний – структурний контексти; операційний – комунікативний контексти. У своїй роботі В. Миркін основну увагу приділяє комунікативному контексту. Вчений запропонував розглядати комунікативний контекст як «організацію контекстів і опору на контексти, як вербальні, так і невербальні» [Миркін 1978, с. 95–96]. На думку вченого, саме комунікативний контекст забезпечує вираження істинного сенсу мовного акту (тобто референцію, інтенцію, модальність висловлювання), що і становить сутність комунікації.

Г. Кук виокремлює три види контексту: текстуальний, соціальний, психологічний. Учений наголошує, що при дослідженні художньої літератури слід враховувати нелінгвістичні чинники контексту (контраст, паралінгвістичні чинники, інтертекст, фізична ситуація, соціальна та культурна ситуації) [Cook 1990] і це, особливо важливо при інтерпретації такого психічного явища як енантіосемія.

Під час дослідження художнього тексту вчені застосовують поняття *вертикального контексту* – історико-філологічного тла тексту як літературного твору; фіксується в тексті завдяки *коментарю, алюзії, комізму, пародії; зовнішнього контексту* – указівка на час, історичні умови створення тексту, місце його виникнення в соціальному, культурному, етичному відношенні; *соціокультурного контексту* – умови, у яких наявна інформація сприймається як вторинна, оскільки вона пов'язана певними асоціативними зв'язками із загальним сюжетом, певним художнім твором, іншими творами, їхніми персонажами, зафіксованими у свідомості автора й читача, без чого текстова комунікація буде неповною [Селіванова 2008, с. 250].

Стосовно енантіосемії контекст виконує наступні функції: «є засобом відбору та актуалізації

потрібного значення; модифікує смисл у межах одного значення, уточнює його, розширюючи або обмежуючи клас денотатів; слугує засобом синкретизації значень полісемічного слова; формує оказіональне значення; виступає засобом десемантизації» [Українська мова: енциклопедія 2004, с. 251–252].

Зважаючи викладене вище, можна підсумувати, що наше дослідження енантіосемії показує, що для її аналізу важливими є такі види контекстів: мікроконтекст; макроконтекст; лівий і правий контексти; вербальний (лексичний, морфологічний, синтаксичний, стилістичний, визначальний, породжуючий, компенсуючий, інтенсифікуючий) та невербальний (одиночний ситуативний контекст, типовий ситуативний контекст, соціально-історичний контекст) контексти; експліцитний та імпліцитний контексти; текстуальний та психологічний контексти; соціокультурний контекст.

Зазначимо, що в межах контексту відбуваються два взаємопротилежні процеси: *десемантизація* та *гіперсемантизація*.

Десемантизація – це втрата словом свого основного тематичного значення, найчастіше причиною цього є полісемія. Слово набуває велику кількість переносних значень і втрачає своє первісне, основне значення. Внаслідок десемантизації, наприклад, (в українській мові) з'являються інтер'єктиви: *Жах! Страх, як гарно!* Ці слова втратили своє іменникове категоріальне лексичне значення і набули емоційно-виражального значення. Отже, одним із найпоширеніших шляхів творення енантіосемії є конверсія (перехід в іншу частину мови), наприклад:

1) *Le vol international semblait interminable. Près de 24 heures avec une escale à Los Angeles, le premier sentiment de ce voyage pour Émilie fut: la vache, c'est long!* [Rigottier-Gois 2016, p. 79]. Лексема *vache* означає: 'ім. корова'; 'виг. чорт забирай!'.

2) *28°C? À cinq heures du matin? Ça va être quoi à midi? On a quitté Paris, en plein mois de février, le thermomètre affichait -8°. Putain, 30° de différence entre hier et aujourd'hui, on va souffrir!* [Rigottier-Gois 2016, p. 80]. Лексема *putain* означає: 'ім. повія'; 'виг. Чорт! Ось тобі й маєш!'.

3) Дієслово *consulter* означає: 'v. intr. (1410; lat. consultare) консультиватися, звертатися за порадою': *Le docteur X consulte le mardi* та 'v. tr. консультивати, проводити консультації': *En toutes choses, il faut consulter la raison autant que l'amitié* [Le petit Robert 1 1985, p. 376].

4) Іменник *patate* передає два значення 'батат, солодка картопля': *Il était en train d'éplucher mille milliards de kilos de patates. Il avait l'air plutôt content. Ses pieds avaient disparus sous une montagne d'épluchures* [Gavalda 2002, p. 78] й 'дурень': *Il les déniche dans la rue, patate* [Le petit Robert 1 1985, p. 1375].

Не менш поширеним шляхом утворення енантіосемії є і десемантизація, коли створений вигук може виражати як позитивне, так і негативне гіперболічне значення, що часто використовується письменником у художньому творі, при моделюванні емоцій персо-

нажів у діалогах тощо, наприклад: *Mon Dieu qu'il est laid, il est encore plus laid qu'avant. Jean-Pierre, c'est toi? – Ben qui veux-tu que ce soit? – ... Mon Dieu... Ca va? – Pourquoi tu me demandes ça? – A cause de l'accident évidemment! Ca fait deux heures que j'essaye de t'appeler sur ton portable mais ils disent que toutes les lignes sont saturées! Ca fait deux heures que je suis là à stresser comme un malade! J'ai appelé ton bureau au moins dix fois!* [Gavalda 2001, p. 21]. Словосполучення *Mon dieu* ('боже мій! Господи!') уживається для вираження подиву, здивування, хвилювання, як у позитивному, так і в негативному, іронічному значенні. В першому прикладі прикметник *laid*, у другому – іменник *l'accident* уточнюють вживання словосполучення в негативному значенні.

Інший шлях творення енантіосемії, це гіперсемантизація – збагачення слова новими значеннями, нарощення і посилення денотативно-десигмативного змісту конотативним [Мацько та ін. 2003, с. 180–184]. Так, важливою функцією контексту є його здатність формувати оказіональне значення слова (слово набуває нового смислового або емоційного відтінку), яке поза контекстом неможливе. Аналізовані нами контексти художніх творів пропонують велику кількість конотативних енантіолексем різного типу. Наприклад: лексема *hurler* означає 'вити, ревіти, горланити, викрикувати, кричати від болю': *Pleurer. Pleurer devant moi, même. Et là, quel homme admirable j'étais quand j'y repense, j'ai pris mon courage à deux mains et je suis allé hurler avec les loups* [Gavalda 2003, p. 121]; *Les larmes aux yeux, elle vit ce petit visage se déformer et se mettre à hurler sans aucun son* [Rigottier-Gois 2016, p. 20]; *J'avais 9 ans, l'homme complètement bourré m'a battu et laissé pour mort. J'ai dû mon salut au fait qu'il se soit assoupi dans son vomit. J'ai pris mes jambes à mon cou, couru, couru en hurlant tout ce que je pouvais à travers champs. J'ai finalement pu rejoindre ma maison, la peur au ventre* [Rigottier-Gois 2016, p. 48–49]. Однак, залежно від контексту дієслово *hurler* може мати й меліоративне значення 'кричати від щастя; радіти', наприклад: *J'avais envie de hurler mon bonheur au monde entier: "Écoutez-moi tous, JE SUIS ENCEINTE, et peu m'importent les conséquences!!!"* [Ritz 2017, p. 7]; *Les chiens m'attendaient. Entre Bozo qui hurle de joie à la mort et Micmac qui fait des bonds de trois mètres... c'est la fête. On peut dire que ça c'est de l'accueil!* [Gavalda 2001, p. 30].

Як бачимо, слово – це ціла система відтінків – лексико-семантичних варіантів, які і визначають значення слова, кожного разу 'виявляючись' у різних контекстах. Значення однієї й тієї ж лексеми може варіювати в контексті від меліоративного до пейоративного й навпаки або залишитись нейтральним. Отже, між значенням слова та контекстом існує тісний зв'язок.

Щодо співвідношення значення слова й контексту Н. Сердобінцев зазначає, що «контекст виявляє, актуалізує потрібні й створює ситуативні значення, "відтінки" і "забарвлення". Індивідуальні, соціальні, професійні, асоціативні та інші додаються до виділеного значення. Вони не входять у мовне

значення, а супроводжують його в мовленні, тексти, доповнюючи чи створюючи смисл, образ, підтекст» [Сердобинцев 1981, с. 9–10], наприклад: *Émilie avait rapidement sympathisé avec deux anciennes qui respiraient la joie de vivre, trouvaient toujours les mots justes, réconfortants bien qu'ayant elles aussi traversé leurs lots de souffrances. Elle s'installa entre les deux amies. Isabelle, dit Zaza, autoentrepreneure de 36 ans, était la gérante d'une petite entreprise de nettoyage à l'allure sportive* [Rigottier-Gois 2016, p. 54]. Лексема **ancien** означає 'старий, древній', однак в даному контексті вжито протилежне значення (36-річна жінка не є старою).

Контекст грає велику роль при інтерпретації енантіосемії. Сучасне французьке мовлення демонструє широкі можливості контекстуального збагачення в межах опозиції протилежності. Французька мова налічує велику кількість слів загального значення, а її 'абстрактність' дозволяє їхне маніпулювання у контексті, що може спричинити неочікувані семантичні нюанси [Смущинська та ін. 2012, с. 442]. Так, ще одним шляхом творення енантіосемії є слова загального значення, наприклад: 1) *Tout ce qui se passe à l'école, c'est comme si c'était du chinois pour moi* [Gavalda 2002, p. 12]. Лексема **chinois** означає 'китайська мова', проте в даному контексті вираз **c'était du chinois** означає 'щось складне, незрозуміле', тобто отримує негативне значення. 2) *Ce garçon a une tête en forme de passoire, des doigts de fée et un coeur gros comme ça* [Gavalda 2002, p. 17]. Подібний приклад простежимо і з лексемою **passoire** – 'шумівка, сито, друшляк', яке в контексті отримало негативне значення 'дірява пам'ять', 'голова як решето'.

У різних письменників думки утворюються по-різному, оскільки вони мислять неоднаково, тому лексика в художній літературі використовується як у прямому, так і в переносному, похідному значеннях. Це залежить від того, який зміст, смисл письменники вкладають у слова.

Для правильної інтерпретації енантіолексеми обов'язкове детальне вивчення контексту, в якому ця енантіолексема зустрічається, також слід з'ясувати, що саме автор хотів нам повідомити, використовуючи подане слово чи вираз, тому частіше енантіосемія має не мовний, а мовленнєвий характер, є контекстуальною, а не мовною, оскільки її показником, здебільшого, виступає інтонація, яка надає мові більшої виразності, емоційності, несе в собі великий стилістичний потенціал й особливо продуктивна у розмовному та художньому стилях.

Семантична структура енантіолексем у художньому мовленні може мати конотативні значення, пов'язані, в основному, з індивідуально-авторським баченням світу. Так виникають асоціативи, наприклад: *Le réveil est dur, je suis prise de tremblements..., mes dents s'entrechoquent et me renvoient un bruit régulier, agaçant, plus tard on me dira que je suis restée comme ça pendant 2 heures, les questions se bousculent dans ma tête : où suis-je ? Que s'est-il passé? Pourquoi? OUI POURQUOI? Les souvenirs émergent doucement, comment quelqu'un pouvait-il*

accepter de faire une horreur pareille, la réponse fusa évidente "L'ARGENT!" [Ritz 2017, p. 16]. Лексема **argent** позначає 'гроші, багатство' й у більшості випадків має позитивні асоціації: багатство, влада, прибуток, достаток, розкіш, благополуччя тощо. Однак у цьому прикладі за допомогою макроконтексту (за певну грошову винагороду, на прохання батьків, лікар зробив дівчині аборт (під претекстом звичайного огляду), хоча вона була проти), читачам стане зрозуміло, що лексема **argent** використана з негативним конотативним значенням – жадібність, продажність, вигода, зло, корупція тощо.

Автори використовують лексеми із традиційною семантикою у прямому значенні, які здатні набувати у художньому мовленні переносних значень, що впливає на уяву читача, надає контекстові більшої емоційності, експресивності, наприклад: *À peine eut-elle franchi le pas de la porte que l'air devint pesant, les murs de mon petit deux-pièces semblèrent se resserrer sur moi, la litanie allait commencer...* [Ritz 2017, p. 11]. В даному прикладі іменник **la litanie** ('молитва'; тут – 'докори, звинувачення') вжито в переносному, пейоративному значенні.

Тож лексичні одиниці з енантіосемічним компонентом розширюють семантику похідного слова, сприяють утворенню нових семантичних значень лексичних одиниць.

У контексті художнього мовлення зустрічається номінативна й емоційно-оцінна експресивна енантіосемія.

Номінативна енантіосемія не має особливої експресивності. Тут виявляються лексико-семантичні особливості одиниці – протиставляється сигніфікативний компонент значення, оскільки позначаються різні дії. Наприклад: дієслово **louer** позначає як 'здати в оренду': *Le propriétaire a trouvé plus simple ensuite de louer meublé* [Le petit Robert 1 1985, p. 1113] так і 'взяти в оренду': *Je déteste bosser chez Pramod mais sans ça? Je mets du Gemey qui pue à quatre quatre-vingt-dix, je loue des films au Vidéo Club de Melun et je note le dernier Jim Harrison sur le cahier des suggestions de la bibliothèque municipale?; Désolé, mais mes rudiments en langue tahitienne sont très limités et je n'ai pas tout compris, je cherche une maison à louer et j'aime beaucoup le style de ce faré* [Rigottier-Gois 2016, p. 103]. Як бачимо, протилежні значення характеризують одну і ту ж сферу вживання, однак з різних сторін.

Емоційно-оцінну експресивну енантіосемію спостерігаємо в таких прикладах.

1) *J'apprécie souvent cette première bière matinale, bien fraîche, c'est celle qui remet en place les idées. On appelle cela faire les niveaux, ah, ah, ah* [Rigottier-Gois 2016, p. 108]. Вигук **ah** означає 'ах! а! о! і 'ха-ха!'. В цьому прикладі контекст уточнює вживання значення 'ха-ха'.

2) *Bravo, bravo, bravo! On a tout enterré, nos amis, nos rêves et nos amours, et maintenant, ça va être notre tour! Bravo, les amis!* [Gavalda 2003, p. 125]. Первинне значення вигуку **bravo** – схвалення, захоплення, похвала 'браво!', 'молодець!'. Але в цьому контексті вигук **bravo** набуває імпліцитного смис-

лу негативної оцінки, глузування (в реченні наявна суперечливість лексем ' bravo' і 'поховати'). Таким чином, позитивна конотація вигуку *bravo* відходить на другий план, і контекст породжує новий негативний, іронічний відтінок значення – 'несхвалення, осудження, невдоволення'.

На відміну від номінативної енантіосемії, емоційно-оцінна енантіосемічна лексика має прагматичний характер, який виявляється в прагненні наділити суб'єкт позитивними або негативними характеристиками, а саме – дати суб'єктивну оцінку, що ґрунтується на його ціннісній орієнтації у світі. Енантіосемія, на думку Н. Ефімової, це «оказіональна меліорація пейоративів і пейорація меліоративів» [Ефімова 2013, с. 142].

Також було помічено, що багато французьких прикметників та прислівників, таких як *bon, mauvais, beau, jolie, terrible, intéressant, méchant*, можуть приймати в контексті протилежне значення, наприклад:

1) *Qu'est-ce que c'est que ce travail de grouillot dans les caves d'un musée quand on sait de quoi tu es capable? C'est du temps perdu. Tu fais quoi? Des copies? Des moulages? Tu bricoles. La belle affaire! Jusqu'à quand? Jusqu'à la retraite?* [Gavalda 2003, p. 93].

2) *Elle l'aimait bien ce vieux renard, mais il fallait qu'elle dorme parce qu'il était terrible!* [Gavalda 2003, p. 108].

3) *Le regard scrutateur du médecin me dévisageait; – Intéressant! dit-il. Maintenant que vous êtes là, je peux vous examiner pour voir si tout va bien... qu'en pensez-vous?* [Ritz 2017, p. 8].

Найбільш частотним джерелом експресивності є використання енантіосемічної лексики з метою створення іронічного ефекту, так як практично будь-яка мовна одиниця може бути реалізована в тексті в діаметрально протилежних значеннях [Горелов 1986, с. 40], наприклад:

1) *André, grand sportif, lit l'Equipe tous les matins et ne rate jamais un match à la télévision* [Debyser 1980]. У цьому прикладі антифразисна контекстуальна енантіосемія показує суперечливість номінації персонажа і його дій, тут саме знання ситуативного контексту допомагає: не можна бути 'великим спортсменом', дивлячись весь час телевизор і читаючи спортивну газету.

2) *Tu as eu un zéro en histoire? Ah, bravo! Félicitations! Tu es sans doute très fier de toi?* [Debyser 1980]. У цьому прикладі також наявна антифразисна контекстуальна енантіосемія, коли говориться одне, а мається на увазі протилежне.

3) *Bokassa en exil réduit son train de vie. Il vit maintenant dans un "petit" appartement de 130 m²* [Debyser 1980]. Для енантіосемії важливим є також взаємозв'язок між вербальним і невербальним контекстом: тут допомагає знання ситуації – 130 м² це не маленька квартира, однак у цьому реченні це написано вербально, також у цьому прикладі важливою є роль параграфеміки – лапки показують іронію, протилежний смисл.

Протилежність значень у семантичній структурі однієї мовної одиниці спричинюють дво-

значність речення чи фрази, до складу яких вони входять. Так, для художнього твору характерне художнє авторське світобачення, що позначається на доборі художніх засобів зображення у творі й це перешкоджає правильному розумінню висловлення. Неправильне розуміння енантіолексеми призводить до неправильного розуміння думки чи ідеї, до складу якої входила така енантіолексема. Проте завдяки контексту читач повинен це «авторське» зрозуміти, «чути» текст у цілості й найдрібніших складниках. Правильна інтерпретація контексту художнього твору залежить від знання читачем історичних і культурних реалій, пов'язаних із подіями та персонажами літературного твору.

Висновки. Отже, між значенням слова і контекстом існує динамічний зв'язок, який полягає в тому, що значення слова створює контекст, і контекст створює значення. Контекст дає можливість слову виявити свої приховані потенційні можливості. Контекст має виборчу й уточнюючу роль.

На наш погляд, енантіосемію слід розглядати не як недолік мови, а як один із факторів, що детермінує її розвиток, зокрема контекстуальні природи смислу. Енантіосемія як одне з джерел поляризації значення є, з одного боку, вираженням мовної економії, а з іншого, – наповнює мовні одиниці новим, часом незвичайним і несподіваним лексичним і граматичним змістом, передаючи діаметрально протилежні внутрішньослівні номінативні значення або емоційно-оцінні конотації.

У процесі дослідження ми з'ясували, що в художніх творах французької мови явище енантіосемії не є дуже поширеним й мовлення персонажів не багате на загальномовні та контекстуальні енантіолексеми, однак вони є яскравою ознакою мовистилу французьких письменників.

Підбиваючи підсумок, можна зробити такі висновки: у франкомовних художніх творах ХХ–початку ХХІ століть контекстуальна енантіосемія частіше зустрічається в мікроконтексті, макроконтексті, вербальному та невербальному контекстах та їх підвидах; контекст не завжди уточнює значення слова, іноді в контексті твору виникає гра слів, яка розширює значення слова, внаслідок чого висловлення отримує гумористичний, іронічний ефект; у художніх творах французької мови зустрічається номінативна й емоційно-оцінна експресивна енантіосемія; основними шляхами творення енантіосемії є: конверсія, конотація, слова загального значення; відповідно, основними видами контекстуальної енантіосемії є: конверсиви, конотативи, асоціативи. Також слід зазначити, що енантіосемічна лексика у досліджених художніх текстах найчастіше представлена дієсловами, іменниками, прикметниками, прислівниками і вигуками.

Дослідження підтверджує тезу, що контекст відіграє основну роль при інтерпретації енантіосемії. Незнання контексту спричинює труднощі при розумінні окремих слів, словосполучень, фразеологізмів, речень.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в поглибленому вивченні художньої контекстуальної енантіосемії.

Література

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. Ленинград: ЛГУ, 1963. 208 с.
2. Амосова Н.Н. О синтаксическом контексте. *Лексикографический сборник*. 1962. № 5. С. 36–45.
3. Будагов Р.А. Слово и его значение: научно-популярный очерк. Ленинград: Ленинградский университет, 1947. 64 с.
4. Вандриес Ж. Язык. Лингвистическое введение в историю. Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1937. 410 с.
5. Горелов И.Н. Энантиосемия как экстремальный семантический сдвиг. *Психолингвистические проблемы семантики и понимания текста*. Калинин: Калинин. гос. ун-т, 1986. С. 16–24.
6. Горелов И.Н. Энантиосемия как столкновение противоречивых тенденций языкового развития. *Вопросы языкознания*. 1986. № 4. С. 86–96.
7. Дейк ван Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. Москва: Прогресс, 1989. 312 с.
8. Ефимова Н.Н. Энантиосемия как проявление аллофонии – лингво-семиотические аспекты. *Вестник ИГЛУ*. 2013. № 2(23). С. 140–150.
9. Колшанский Г.В. Контекстная семантика. Москва: Наука, 1980. 154 с.
10. Лингвистический энциклопедический словарь / Ред. В.Н. Ярцева. 2-е изд., доп. Москва: Большая рос. энцикл., 2002. 709 с.
11. Мацько Л.І., Сидоренко, О.М., Мацько, О.М. Стилїстика української мови: підручник. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
12. Мыркин В.Я. Типы контекстов. Коммуникативный контекст. *Филологические науки*. 1978. № 1. С. 95–100.
13. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля–К, 2008. 711 с.
14. Сердобинцев Н.Я. Семантическая структура слова и его коннотации. *Теория слова и функционирования словарных единиц*. Саратов: Сарат. гос. пед. ин-т им. К. А. Федина, 1981. С. 4–25.
15. Словник української мови / Ред. І.К. Білодід. Т. 4. Київ: Наукова думка, 1973. 840 с.
16. Смушинська І.В., Бойко О. О. Енантиосемія у сучасній французькій мові: основні проблеми. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. Київ: Логос, 2012. С. 440–453.
17. Українська мова: енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В.М. Русанівський та ін. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.
18. Cook G. Discourse. Oxford : OUP, 1990. 168 p.
19. Debyser F. Les mécanismes de l'ironie. Paris: BELC, 1980. 16 p.
20. Gavalda A. 35 kilos d'espoir. Paris: Bayard Jeunesse, 2002. 110 p.
21. Gavalda A. Je l'aimais. Paris: Le dilettante, 2003. 224 p.
22. Gavalda A. Je voudrais que quelqu'un m'attende quelque part. Paris: J'ai lu, 2001. 156 p.
23. Le petit Robert 1 : Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française / Réd. Alain Rey, Josette Rey-Debove. Paris: Le Robert, 1985. 2176 p.
24. Malot H. Sans famille. Paris: Hachette, 1933. 630 p.
25. Rigottier-Gois J. L'innocence d'un enfant. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016. 124 p.
26. Ritz C. Innocence volée : Le secret. Amalthée, 2017. 52 p.

References

1. Amosova N.N. (1963) Osnovy angliyskoy frazeologii [Fundamentals of English phraseology]. Leningrad: LGU, 208 s. [in Russian].
2. Amosova N.N. (1962) O sintaksicheskom kontekste [About syntactic context]. Leksikograficheskiy sbornik. № 5. S. 36–45 [in Russian].
3. Budagov R.A. (1947) Slovo i ego znachenie: nauchno-populiarnyi ocherk [The word and its meaning: a popular science essay]. Leningrad: Leningradskiy universitet, 64 s. [in Russian].
4. Vandries J. (1937) Yazyk. Lingvisticheskoe vvedenie v istoriyu [Linguistic introduction to history]. Moskva: Gosudarstvennoe sotsialno-ekonomicheskoe izdatelstvo, 410 s. [in Russian].
5. Gorelov I.N. (1986) Enantiosemya kak ekstremalnyi semanticheskii sdvig [Enantiosemy as an extreme semantic shift]. *Psikholingvisticheskie problemy semantiki i ponimaniya teksta*. Kalinin: Kalinin. gos. un-t. S. 16–24 [in Russian].
6. Gorelov I.N. (1986) Enantiosemya kak stolknovenie protivorechivyykh tendentsiy yazykovogo razvitiya [Enantiosemy as a clash of contradictory trends in language development]. *Voprosy yazykoznaniiya*. № 4. S. 86–96 [in Russian].
7. Deik van T.A. (1989) Iazyk. Poznanie. Kommunikatsiya [Language. Cognition. Communication]. Moskva: Progress, 312 s. [in Russian].
8. Efimova N.N. (2013) Enantiosemya kak proyavlenie allofonii – lingvo-semioticheskie aspekty [Enantiosemya as a manifestation of allophony – linguistic and semiotic aspects]. *Vestnik IGLU*. № 2(23). S. 140–150 [in Russian].
9. Kolshanskiy G.V. (1980) Kontekstnaya semantika [Context semantics]. Moskva: Nauka, 154 s. [in Russian].
10. Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar [Linguistic Encyclopedic Dictionary] / Red. V.N. Iartseva. 2-e izd., dop. Moskva: Bolshaya ros. entsikl., 2002. 709 s. [in Russian].

11. Matsko L.I., Sydorenko O.M., Matsko O.M. (2003) *Stylistyka ukraïnskoi movy: pidruchnyk* [Stylistics of the Ukrainian language: textbook]. Kyiv: Vyshcha shkola. 462 s. [in Ukrainian].
12. Myrkin V.Ya. (1978) *Typy kontekstov. Kommunikativnyi kontekst* [Types of contexts. Communicative context.]. *Filologicheskie nauki*. № 1. S. 95–100 [in Russian].
13. Selivanova O.O. (2008) *Suchasna lingvistyka: napryamy ta problemy* [Modern linguistics: directions and problems]. Poltava: Dovkillya–K. 711 s. [in Ukrainian].
14. Serdobintsev N.Ya. (1981) *Semanticheskaya struktura slova i ego konnotatsii* [The semantic structure of the word and its connotations]. *Teoriia slova i funkcionirovaniya slovarnykh edinits*. Saratov: Sarat. gos. ped. in-t im. K.A. Fedina. S. 4–25 [in Russian].
15. *Slovník ukraïnskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language] / Red. I.K. Bilodid. T 4. Kyiv: Naukova dumka, 1973. 840 s. [in Ukrainian].
16. Smushhynska I.V., Boyko O.O. (2012) *Enantiosemyia u suchasniy francuzkiy movi: osnovni problemy. Problemy semantyky, pragmatyky ta kognityvnoi lingvistyky*. Kyiv: Logos. S. 440–453 [in Ukrainian].
17. *Ukraïnska mova: encyklopediia* [Ukrainian language: encyclopedia] / NAN Ukrayiny, In-t movoznav. im. O.O. Potebni, In-t ukr. movy; redkol.: V.M. Rusanivskiyi ta in. Vyd. 2-ge, vypr. i dopov. Kyiv: Ukraïnska encyklopediia im. M.P. Bazhana. 2004. 820 s.
18. Cook G. (1990) *Discourse*. Oxford: OUP. 168 p. [in English].
19. Debyser F. (1980) *Les mécanismes de l'ironie*. Paris: BELC. 16 p. [in French].
20. Gavalda A. (2002) *35 kilos d'espoir*. Paris: Bayard Jeunesse. 110 p. [in French].
21. Gavalda A. (2003) *Je l'aimais*. Paris: Le dilettante. 224 p. [in French].
22. Gavalda A. (2001) *Je voudrais que quelqu'un m'attende quelque part*. Paris: J'ai lu, 156 p. [in French].
23. *Le petit Robert 1 : Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française* / Réd. Alain Rey, Josette Rey-Debove. Paris: Le Robert, 1985. 2176 p. [in French].
24. Malot H. (1933) *Sans famille*. Paris: Hachette. 630 p. [in French].
25. Rigottier-Gois J. (2016) *L'innocence d'un enfant*. CreateSpace Independent Publishing Platform. 124 p. [in French].
26. Ritz C. (2017) *Innocence volée: Le secret*. Amalthée. 52 p. [in French].

THE CONTEXT ROLE IN THE FRENCH ENANTIOSEMY INTERPRETATION

Abstract. In the present-day linguistics there is a significant interest in the study of contextual literary semantics, in so far as the literary text is of considerable semantic charge, endowed with a complex system of connotative meanings, contains additional implicit meaning. The ability of the French language lexical system to be enriched by the derived word meaning expanding, as well as the lack of scientific investigations devoted to the study of literary contextual enantiosemy assigns the objectives of its consideration.

The aim of the work is to determine the context role in the interpretation of French contextual enantiosemy. The source base of the study was French-language literary works of the 20th–early 21st centuries.

It was found that the context played a major role in the enantiosemy interpretation. Lack of the context knowledge caused difficulties in understanding some individual words, word-combinations, phraseological units, sentences, as far as the word meaning created the context, and the context created the word meaning. The context enabled to show the hidden potential of the word, and the context had a selective and clarifying role.

We considered the enantiosemy not as a language disadvantage, but as one of the factors determining its development, in particular contextual meaning augmentation. Enantiosemy as one of the sources of meaning polarization was on the one hand, an expression of linguistic economy and on the other – filled language units with new, sometimes unusual and unexpected lexical and grammatical meaning, conveying diametrically opposed intralingual nominative meanings or emotionally-evaluative connotations.

It was established that in the literary French-language works the enantiosemy phenomenon hadn't been very common and the characters' speech hadn't been rich in general and contextual enantiolexemes, however, they were a spectacular sign of the French writers' style.

In French-language literary works of the 20th–early 21st centuries the contextual enantiosemy was more common in microcontext, macrocontext, verbal and nonverbal contexts and their subspecies; the context did not always clarify the meaning of the word, sometimes in the context of the literary work there was a play on words, which expands the word meaning, as a result of which the statement took a humorous, ironic effect; in the French-language literary works there was a nominative and emotionally-evaluative expressive enantiosemy; the main ways of enantiosemy creation were: conversion, connotation, words of general meaning; accordingly, the main types of contextual enantiosemy were: converse terms, connotations, associatives. Enantiosemic vocabulary in the investigated literary texts, was frequently represented by verbs, nouns, adjectives, adverbs and exclamations.

Keywords: context, verbal context, nonverbal context, enantiosemy, enantiolexeme, contextual enantiolexeme, lexical meaning, language, speech.

© Ніколаєску Е., 2021 р.

Емілія Ніколаєску – старший викладач кафедри східноєвропейських мов навчально-наукового центру мовної підготовки Національної академії Служби безпеки України, Київ, Україна; emilie.nicolaescu@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-1742-5991>

Emilia Nikolaiesku – senior teacher of Eastern-European languages department, The Educational and Scientific center for Language Training of National academy of Security Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine; emilie.nicolaescu@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-1742-5991>